

---

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

---

COLLOQUES SCIENTIFIQUES

Volume CCI

CLASSE DE LANGUE ET LITTERATURE

Volume 33

---

MILOŠ N. ĐURIĆ – HERITAGE CLASSIQUE  
DANS LA ZONE FRONTALIERE ENTRE  
LE TRADITIONNEL ET LE MODERNE

ACTES DU COLLOQUE TENU LE 21 DECEMBRE 2017  
A L'ACADEMIE ET A LA FACULTE DE PHILOSOPHIE  
DE L'UNIVERSITE DE BELGRADE

Reçu à la IXe séance de la Classe de langue et littérature, le 24 décembre 2019

Rédacteur  
membre de l'Académie  
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2021

---

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСИ

---

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CCI

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 33

---

МИЛОШ Н. ЂУРИЋ – КЛАСИЧНО  
НАСЛЕЂЕ НА РАЗМЕЂИ  
ТРАДИЦИОНАЛНОГ И МОДЕРНОГ

ЗБОРНИК НАУЧНОГ СКУПА ОДРЖАНОГ 21. ДЕЦЕМБРА 2017.  
У САНУ И НА ФИЛОЗОФСКОМ ФАКУЛТЕТУ УНИВЕРЗИТЕТА  
У БЕОГРАДУ

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности, 24. децембра 2019.

Уредник  
академик  
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2021

Издаје  
Српска академија наука и уметности  
Београд, Кнеза Михаила 35



Уређивачки одбор  
*Злаша Бојовић, Јасмина Грковић-Мејџор, Александар Лома,  
Ненад Рисџовић, Дарко Тодоровић*

Уредник  
*Злаша Бојовић*

Рецензенти  
*Злаша Бојовић, Слободан Грубачић, Јован Делић*

Коректура  
*Рајка Павловић*

Тираж: 300 примерака

Штампа  
ЈП Службени гласник

ISBN 978-86-7025-922-5

© Српска академија наука и уметности 2021

## САДРЖАЈ

УЗ ОВО ИЗДАЊЕ .....	7
ПОЗДРАВНЕ РЕЧИ	
Академик Владимир Костић, председник САНУ .....	11
Академик Предраг Пипер, секретар Одељења језика и књижевности САНУ .....	12
академик Александар Лома, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду .....	13
ЖИВА СЕЋАЊА НА МИЛОША Н. ЂУРИЋА	
МИОДРАГ СТОЈАНОВИЋ: Сећање на легендарног и драгог професора .....	17
ПРЕДРАГ БАЈЧЕТИЋ: Успомене о професору Милошу Ђурићу .....	21
МИЛОШ ЈЕВТИЋ: Милош Н. Ђурић .....	27
МИЛОВАН ВИТЕЗОВИЋ: Две песме о Милошу Ђурићу .....	31
ВОЈИСЛАВ П. ЈЕЛИЋ: Чика Миши у част .....	35
РЕФЕРАТИ	
МИОДРАГ ЛОМА Књижевноисториографски приступ Милоша Ђурића хеленској књижевности .....	41
MIODRAG LOMA Miloš N. Đurićs literaturgeschichtlicher Zugang zu der hellenischen Literatur .....	67

БОГОЉУБ ШИЈАКОВИЋ	
Филозофија живота на видовданским крилима: О раним радовима Милоша Ђурића .....	69
BOGOLJUB ŠIJKOVIĆ	
Philosophy of Life on the Wings of Vidovdan: On Miloš Đurić's Early Writings .....	106
ИРИНА ДЕРЕТИЋ	
Зашто је Милош Н. Ђурић и филозоф? .....	109
IRINA DERETIĆ	
Why is Miloš N. Đurić also a Philosopher? .....	130
БОРИС МИЛОСАВЉЕВИЋ	
Филозофска схватања Милоша Н. Ђурића .....	131
BORIS MILOSAVLJEVIĆ	
Philosophical views of Miloš N. Đurić .....	158
ВОЈИН НЕДЕЉКОВИЋ	
<i>Расправа о блаженом живоју</i> : Терминологија и стил Сенеке Философа у српском преводу Милоша Н. Ђурића .....	159
VOJIN NEDELJKOVIĆ	
Seneca's terminology and style as reflected in the translation of <i>De vita beata</i> into Serbian by M. N. Đurić .....	179
ДАРКО ТОДОРОВИЋ	
Аристофанове <i>Жабе</i> у необјављеном преводу Милоша Н. Ђурића ....	181
DARKO TODOROVIĆ	
Aristophanes' <i>Frogs</i> in an unpublished translation by Miloš N. Đurić .....	206
ДРАГАНА ДИМИТРИЈЕВИЋ	
У потрази за <i>златним добом</i> : Поводом расправе „Софокле и Хорације“ Милоша Н. Ђурића .....	207
DRAGANA DIMITRIJEVIĆ	
In search of the <i>Golden Age</i> : On the article “Sophocles and Horace” by Miloš N. Đurić .....	218

# У ПОТРАЗИ ЗА ЗЛАТНИМ ДОБОМ: ПОВОДОМ РАСПРАВЕ „СОФОКЛЕ И ХОРАЦИЈЕ“ МИЛОША Н. ЂУРИЋА<sup>1</sup>

ДРАГАНА ДИМИТРИЈЕВИЋ\*

**Апстракт.** – Главни циљ овог рада јесте да се истраже интертекстуалне везе између расправе „Софокле и Хорације“ Милоша Н. Ђурића и других његових радова. Поред тога, испитује се филозофско-књижевна нит којом су повезани мит о *златном добу* и мит о Прометеју у датој расправи, као и њихов значај у оквиру Ђурићевог опуса.

*Кључне речи:* Милош Н. Ђурић, Софокле, Хорације, мит о *Златном добу*, мит о Прометеју, интертекстуалност, аутоцитати

## 1. УВОД

Било да усмеримо поглед ка Ђурићевим младалачким списима и активностима,<sup>2</sup> било ка његовом држању током Другог светског рата,<sup>3</sup> било ка његовој приступној беседи приликом промовисања у редовног члана Српске академије наука и уметности,<sup>4</sup> и потоњем деловању и јавним наступима,

---

\* Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за класичне науке, имејл: dragana\_dim77@hotmail.com

<sup>1</sup> Овај рад настао је као резултат истраживања у оквиру пројекта *Историја српске филозофије* (бр. 179064) и пројекта *Модернизација западне Балкана* (бр. 177009), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

<sup>2</sup> Један од најистакнутијих примера Ђурићеве ангажованости у датом периоду јесте његово дело *Видованска етика*, Загреб: Издање српског академског друштва „Његош“ (Библиотека југославенске националистичке омладине, св. 2), 1914.

<sup>3</sup> Пре свега, овде имамо на уму добро познату чињеницу да је Милош Н. Ђурић за време Другог светског рата био заточен у Бањичком логору, а остављамо по страни веродостојност анегдоте о његовом држању током потписивања профашистичког *Ајела српском народу* 1941. године.

<sup>4</sup> Реч је о беседи „Два мученика за друштвене реформе у Спарти“, *Споменница у част новоизабраних чланова Српске академије наука и уметности*, Посебна издања САНУ, Књига 19 (1962), стр. 21–25. У прилог тези да је Милош Н. Ђурић својом ангажованошћу инспирисао и друге, најпре своје студенте, да и сами буду друштвено ангажовани, може послужити видео есеј *Fiat panis*, настао према тексту управо ове његове приступне беседе. Наиме, дати видео есеј потписале су две бивше Ђурићеве студенткиње, Мира Оташевић и Бојана Андрић, и то у време студентских протеста 1996/97. године. *Fiat panis* скинут је са програма на дан емитовања, а премијерно је приказан тек марта 1998. године у „Теветеци“, и после тога неколико пута

уочавамо да је Милоша Н. Ђурића увек красила интелектуална радозналост и јасна свест о улози интелектуалца у друштву.<sup>5</sup> Стога, можемо рећи да пред нама стоји дело једног свестраног и ангажованог ствараоца.

Од импозантног Ђурићевог опуса за ову прилику требало је одабрати нешто што истовремено може да представља, макар у извесном смислу, репрезентативни узорак његове богате интелектуалне заоставштине, али и да буде примерено снагама аутора прилога. Сматрајући да расправа „Софокле и Хорације“ задовољава оба наведена критеријума, упустила сам се у њену анализу.

## 2. САДРЖАЈ И СТРУКТУРА РАСПРАВЕ „СОФОКЛЕ И ХОРАЦИЈЕ“

Расправа „Софокле и Хорације“ објављена је у *Књижевним новинама* 1956. године,<sup>6</sup> дакле, пре више од шест деценија, и, колико ми је познато, до сада није била предмет научног интересовања. *Књижевне новине* почеле су да излазе 1948. године и биле су званично гласило тадашњег Савеза књижевника Југославије (а данашњег Удружења књижевника Србије), у којем су своје прилоге објављивали Иво Андрић, Меша Селимовић, Стеван Раичковић, и други најистакнутији књижевници из целе Југославије.

Невелика по обиму, ова расправа у ствари обухвата шири списак хеленских и римских аутора него што сугерише њен наслов. Наиме, осим осврта на Софоклово и Хорацијево књижевно дело, ту се нашло места и за цртице из Хесиода, Есхила, Ксенофана и Арата, с хеленске, и Вергилија и Овидија, с римске стране. Расправа „Софокле и Хорације“ тако представља само једно у дугом низу Ђурићевих дела на пољу компаратистике.<sup>7</sup> Стиче се утисак да Ђурићев избор никако није био случајан, те да је ређајући примере сачинио невелик, али чврст венац састављен махом од мисли највећих античких ауторитета, и подарио га српском и југословенском читалаштву. Што се тиче поменутих хеленских аутора, Ђурић им је посветио било посебна поглавља у својим знаменитим уџбеницима, *Историја хеленске епике*<sup>8</sup> и *Историја хе-*

---

репризиран (последњи пут у „Трезору“ фебруара 2010. године). Сви наведени подаци о датом видео есеју преузети су са следећег сајта: [www.rts.rs](http://www.rts.rs) (последњи приступ 1. децембра 2017).

<sup>5</sup> Пример за то је и следећа библиографска јединица: Милош Н. Ђурић, „Филантропија и стишавање опасне међународне ситуације“, *Глас САНУ*, Одељење литературе и језика, књига 6 (1961), стр. 29–35.

<sup>6</sup> М. Н. Ђурић, „Софокле и Хорације“, *Књижевне новине* VII, n. s. 31 (1956), стр. 5–6.

<sup>7</sup> Издвојимо овде само још два примера: „Есхил и Вишњић“ у Милош Н. Ђурић, *Пајћња и мудроси*, Титоград: Графички завод, 1962, стр. 171–178, и „Славуј у хеленских, латинских и српских песника“ у Милош Н. Ђурић, *Кроз хеленску историју, књижевност и музику: Стилудије и оиледи*, Београд: Космос, 1955, стр. 189–225.

<sup>8</sup> Најсвежији поглед на Ђурићеву *Историју хеленске епике* пружа нам рад Ирине Деретић „Зашто је Милош Н. Ђурић и философ?“ приложен у овом зборнику.

ленске књижевности, било засебне студије.<sup>9</sup> Дакле, већ је летимичан поглед на дату расправу довољан да закључимо како она представља неку врсту тематског колажа, састављеног од ранијих Ђурићевих увида. Следствено томе, стављамо себи у задатак да помно пратимо интертекстуалне нити које расправу „Софокле и Хорације“ повезују са другим Ђурићевим радовима.<sup>10</sup>

Сучељавајући хеленска и римска гледишта,<sup>11</sup> Милош Ђурић овде тежи да успостави избалансiranу слику, или, боље речено, што тачнију представу о супротстављеним античким одговорима на једно филозофско питање, које је актуално и данас. Наиме, поменуте ауторе Ђурић посматра из следеће перспективе – да ли се њихова дела одликују оптимистичким или песимистичким погледом на људску историју, односно, да ли је по њима *златно доба* већ давно, неповратно прошло, или га можемо назрети тамо негде, на хоризонту, као обећану наду за измучено човечанство.<sup>12</sup>

Будући да је реч о мање познатој расправи, такорећи на маргинама великог опуса Милоша Н. Ђурића, сматрам да је целисходно да овде укратко изложим њену садржину и структуру.

Већ први редови расправе „Софокле и Хорације“ показују карактеристичан Ђурићев полемички тон, али и јаке интертекстуалне споне с другим његовим радовима. Расправа почиње аутоцитатом:<sup>13</sup> „Мада Софокле својом

<sup>9</sup> Поменимо само следеће: *Еџика и њолиџика у Есхиловој трагедији*, Посебна издања, књига СХХ. Београд: Српска краљевска академија, 1937; „Владарска наредба и неписани закон у Софокловој *Анџиони*“, *Глас Српске краљевске академије* CLXXI. Филозофско-филолошке, друштвене и историјске науке, књига 88 (1936), стр. 121–157.

<sup>10</sup> *Инџерџекџиуалносџ* је термин који је у другој половини прошлог века био врло штедро коришћен, али се почетком овог века почело чинити како његово време полако пролази. Упркос томе, у овом раду служим се њиме, сматрајући да *инџерџекџиуалносџ* и даље представља користан концептуално-терминолошки оквир за читање и тумачење античке књижевности. За најопштију слику види, на пример, М. Worton, J. Still (eds.), *Intertextuality: Theories and Perspectives*, Manchester, New York: Manchester University Press, 1990, посебно *Introduction*, стр. 1–9, с обзиром на то да се ту разматрају антички корени интертекстуалне теорије и праксе.

<sup>11</sup> Упркос чињеници да су Ђурићева интересовања, те преводилачка и научна настојања била претежно на хеленској страни, треба имати у виду да је он стално тежио да античку, и шире – светску, културу сагледа целовито, па отуда и његови покушаји да одређеном проблему приђе и са хеленског и са римског становишта. Осим расправе о којој овде говоримо, пример такве праксе пружају нам следећа Ђурићева дела: „Удруживање *Filosofije* и *Politike* у *dijadoškim državama*“, *Filozofija*, Jugoslovenski časopis za filozofiju III/1 (1959), стр. 43–57, и „Удруживање *filosofije* и *politike* у Римљана“, *Жива анџика* X/1–2 (1960), стр. 103–124. Први редови из ове друге расправе могу послужити као илустрација Ђурићевог специфичног, крајње сугестивног израза: „Римска продирања на хеленско земљиште и освајања хеленских земаља неће омести процес хеленизације медитеранских области, јер је и хеленска мисао у свим својим бојама и облицима и наркотичким мирисима освајала Рим, те је и он сам постао ново земљиште за хеленистичку пропаганду.“

<sup>12</sup> За новија гледишта о датом проблему може се консултовати, на пример, Е. С. Chang (ed.), *Optimism and Pessimism: Implications for Theory, Research and Practice*, Washington, D.C.: American Psychological Association, 2001.

<sup>13</sup> У наставку рада подвучене су Ђурићеве речи које се могу дефинисати као аутоцитати, с обзиром да се оне у подтексту/прототексту, односно у одређеном предлошку, готово

изјавом 'Не доћи на свет то је веће од свакога добра, а друго је: Када дођеш на свет, што пре поћи онамо откудa си и дошао' (*Едип Колонски* 1225 *idd.*) разбија неохуманистичку слику хеленског безбрижног феачког живота у неометаном уживању људских радости, ипак у његову схватању људског живота нема ниједне мисли која би одражавала мишљење да је човеково прегалаштво грешно или указивала на аскетско одрицање од напора и рада којим се зло у животу савлађује.<sup>14</sup> Готово исте речи Ђурић користи у потпоглављу *Софоклове драме и њеникови етички и социјално-политички погледи* у оквиру поглавља посвећеног Софоклу у *Историји хеленске књижевности*, први пут објављеној 1951. године.<sup>15</sup> Наиме, после навођења истих стихова из *Едипа Колонског* и још неких других Софоклових стихова, као и осврта на одређене модерне тумаче хеленске књижевности, Ђурић овде каже: „Наведена места из Софокла разбијају неохуманистичку слику о хеленском безбрижном феачком животу у неометаном уживању животних радости.“<sup>16</sup> Потом, на истој страни нешто ниже читамо и следеће: „Међутим, и поред песимистичких изјава, у Софоклову учењу о људском животу нема ниједне црте која би указивала на схватање о грешности човекова прегалаштва или на аскетско одрицање од живота.“<sup>17</sup> На основу свега наведеног, закључујемо две ствари: прво, на почетку расправе „Софокле и Хорације“ Ђурић готово од речи до речи понавља оно што је већ написао у свом уџбенику, па тако можемо рећи да се овде интертекстуалност своди на аутоцитатност, и друго, будући да је краткоћа форме захтевала сажетост израза, Ђурић је у расправи сажео поненту, те избегао противречну синтагму „и поред песимистичких изјава“ и поставио Софокла на чело тзв. оптимистичког низа у античкој књижевности. У наставку се Ђурић поново користи аутоцитатима, понављајући садржај и структуру већ раније изнете аргументације.<sup>18</sup>

подударају са онима у тексту, односно у нашој расправи. Дефиниције термина *аутоцитатност*, *подретекст/прототетекст* и *тетекст* видети, на пример, у D. Oraić Tolić, *Teorija citatnosti*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990, стр. 16–22.

<sup>14</sup> М. Н. Ђурић, „Софокле и Хорације“, *Књижевне новине* VII, n. s. 31 (1956), стр. 5.

<sup>15</sup> Пун назив датог издања гласи овако: Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске књижевности у времену политичке самосталности*, Београд: Научна књига, 1951. Видети потпоглавље *Софоклове драме и њеникови етички и социјално-политички погледи*, стр. 299–309.

<sup>16</sup> Наведено према истом издању, стр. 308.

<sup>17</sup> *Ibid.*

<sup>18</sup> У уџбенику из историје хеленске књижевности Ђурић пише: „Баш у томе што је човек умом обдарено биће лежи највећа његова величина и снага, али и највеће опасности за њега. Ако хоће своје постојање да усклади са законима бића, човек треба да буде свестан својих граница и да пази да не ремети онтономију... Рушење онтономије, која је у исти мах и теномија, јесте прекорачивање одређених граница...“ (наведено према истом издању, стр. 308–309), а у расправи „Софокле и Хорације“ стоје незнатно измењене речи: „... баш у томе што је човек умом обдарено биће лежи његова најјача моћ, али и највећа опасност за њега. Да би свој живот обезбедио од заблуда, постања и надања он треба да га усклађује с онтономијом, са законима бића... Ремећење и гажење онтономије, која је у Софокла у исти мах и теномија,

После кратког помена гноме „Познај самога себе“,<sup>19</sup> чега нема у уџбенику, Ђурић прибегава екстензивном цитирању стихова из Софоклове *Антиионе*, поступајући истоветно као у уџбенику, уз готово идентичне уводне напомене.<sup>20</sup> Овај екскурс у расправи почиње следећим стиховима: „Многе силе постоје на земљи, | ал' ниједна као човек силна“, а завршава се на следећи начин: „Божју правду држи л' ко и закон, | биће дика својој отаџбини, | а срамота кад злу дрско крене. | Не пришао мом огњишту такав | и не био никад с моје стране.“ Треба напоменути да се цитирани превод Софоклових стихова знатно разликује од верзије превода која је наведена у уџбенику, као и то да је у расправи изостао податак о бројевима цитираних стихова.<sup>21</sup>

Потом, Софоклов хуманизам Ђурић супротставља Хорацијевом песимизму и негативној слици о људској природи, како у расправи „Софокле и Хорације“, тако и у, сад већ слободно можемо рећи, њеном предлошку, уџбенику из историје хеленске књижевности. Ипак, овде је важно нагласити да је Хорацијев песимизам у уџбенику такорећи тек најављен, док је у нашој расправи израстао у главну антитетску потку. Само у датој расправи Ђурић наводи следеће Хорацијеве стихове: „Дрзак да све поднесе | род људски срће у забрањено зло. | Смеони Јапетов потомак | огањ варком злом донесе народима.“ Прво, треба казати да Ђурић овде не наводи ни дело, ни место одакле је преузео дате стихове. Реч је о стиховима из треће песме у првој књизи Хорацијеве

---

јесте прекорачивање одређених и одмерених граница“ (стр. 5). Уочавамо да је једина суштинска разлика у томе што је у расправи уопштени исказ из уџбеника („Рушење онтономије, која је у исти мах и теономија“) персонализован, чиме се истиче Софоклов етички значај.

<sup>19</sup> Овде напомињем да је само годину дана по објављивању расправе „Софокле и Хорације“ Ђурић објавио рад „О значењу и значају гноме *Gnothi sauton* или *O samopoznavanju i samousavršavanju*“, *Jugoslovenski časopis za filozofiju i sociologiju* 1.1 (1957), стр. 118–129, што говори у прилог тези да су Ђурићева научна интересовања била јасно трасирана и заокружена, тако да одређене теме чине стожерне тачке његовог опуса.

<sup>20</sup> У нашој расправи читамо: „Место где је Софокле најсажетије изнео своје схватање људског живота јесте знаменити први стасимон његове Антигоне у славу људске културе и цивилизације: ту се, у строфама пуним заносна полета и активистичке философије, нижу пред нама, као бисерова зрна у ђердану, све победе човечанства, да се прекинуте зауставе пред непрекорачивом границом – пред смрћу“ (стр. 5). Наведене речи готово да су преписане из уџбеника хеленске књижевности, с врло малим разликама: „Тако се започиње знаменити први стасимон његове *Антиионе* у славу људских просветних тековина, па се у продужењу, пуном заносна полета и озбиљне филозофије, нижу пред нама, као бисерова зрна у ђердану, све победе човечанства да се као прекинуте зауставе пред непрекорачивом границом смрти“ (наведено према истом издању, стр. 307–308).

<sup>21</sup> У уџбенику је наведена прозна верзија превода датих Софоклових стихова: „Много има силних ствари, али нема ничега силнијег од човека“, и у наставку: „Кад једнако поштује законе своје земље и остаје веран правди божјој, узвисује своју отаџбину. А упропашћује отаџбину кад се, дрском срцу за вољу, одаде злу. Ко тако дела, не живео са мношћем под истим кровом и не био мој истомишљеник“ (наведено према истом издању, стр. 308–309), уз напомену да прва два наведена стиха стоје на самом почетку стајаће песме из које је преузет цитат, стихови 335–336, а они последњи на самом крају, стихови 368–372.



збирке песама, познате под једноставним насловом *Carmina* (1.3.25–28). Друго, ваља напоменути да се приложени Ђурићев превод у значајној мери разликује од превода Мирослава Марковића, који је објављен исте, 1956. године, а чији је редактор био управо Милош Н. Ђурић.<sup>22</sup> Настављајући дати цитат, Ђурић у расправи даје и свој коментар: „Из наведених стихова види се да Хорације не схвата или неће да схвати колико је човек проналаском огња унапредио свој живот, него види све наопако, само црне стране живота. Он не види да се човек тек Прометејевим поклоном ослободио тешке таме свог анималног живота.“<sup>23</sup> Уочавамо да се Ђурић овде поново послужио већ раније формулисаном мишљу, будући да у уџбенику из историје хеленске књижевности стоји следећа реченица: „Он [sc. Хорације] није опазио или није хтео да опази никакве добре последице од проналаска огња, него само зле.“<sup>24</sup>

Софокле и Хорације свакако нису тек насумично постављени у први план дате расправе,<sup>25</sup> иако није сигурно да до краја можемо проникнути у дубљу логику којом се водио Милош Н. Ђурић. Једна од могућих хипотеза била би да је Ђурић трагао за ауторима који би истовремено били у одређеном смислу репрезентативни представници хеленске, односно римске књижевности, али и ствараоци специфичног, само њима својственог израза. У прилог датој хипотези овде наводим два комплементарна суда о Софокловом и Хорацијевом стилу и изразу. У *Историји хеленске књижевности* Милош Н. Ђурић каже: „Кад читалац ... обрати пажњу на Софоклов израз, прво што запажа јесте сунчана јасност Софоклове дикције, њена лакоћа и савршена гипкост, њена конкретност и изразитост, и те особине допуштају спуштање испод површине појава и слободније и живље представљање ствари са свима њиховим финим односима и различним странама, које нису биле приступачне опажањима старијег нараштаја.“<sup>26</sup> У поговору уз свој превод одабраних Хорацијевих *Песама* Мирослав Марковић пише следеће: „...естетски значај његових [Хорацијевих] дела за светску књижевност ... лежи углавном не у оригиналности мотива него у снази израза.“<sup>27</sup>

Вратимо се сада садржини наше расправе. После успостављања главног антитетичног пара Ђурић ниже ауторе који заступају, како он каже,

<sup>22</sup> Марковићев превод гласи овако: „Прегав све да свлада | Срља људски род у богомрска дела | Дрскост Прометеја | Преваром је кобном људству ватру снела“, у књизи: Квинт Хорације Флак, *Одабране њесте* (прев. М. Марковић), Београд: Нолит, 1956, стр. 10. По мом суду, Ђурићев превод је дословнији, док Марковићев има одлике правог препева датих Хорацијевих стихова: *audax omnia perpeti | gens humana ruit pervetitum nefas | audax Iapeti genus | ignem fraude mala gentibus intulit.*

<sup>23</sup> М. Н. Ђурић, „Софокле и Хорације“, *Књижевне новине* VII, n. s. 31 (1956), стр. 5.

<sup>24</sup> Наведено према истом издању, стр. 309.

<sup>25</sup> Суштину важност и знаковитост оваквог Ђурићевог избора, односно његове одлуке да истакне управо дата два античка аутора нагласио је колега Ненад Ристовић током дискусије која је уследила после мог саопштења, па му се на томе срдачно захваљујем.

<sup>26</sup> Наведено према истом издању, стр. 314.

<sup>27</sup> Наведено према истом издању, стр. 60.

„десценденциони“, песимистички став о људској историји, а то су: Хесиод са својим *Пословима и данима*, Овидије са *Преображајима*, Арат са *Појавама*, и Вергилије са *Рајтарским њесмама*.<sup>28</sup>

У последњем делу расправе „Софокле и Хорације“ Милош Н. Ђурић укратко износи своје виђење мита о Прометеју, и прожима га кратким цитатима из Ксенофана и Ешила, који заступају, како он каже, „асценденциони“, оптимистички став о људској историји. Прво, Ђурић наводи следећу Ксенофанову мисао: „Нису богови испрва људима показали све сакривено, него ови постепеним тражењем налазе боље (Dils, *Odlomci dosokratskih mislilaca* I, 1934, frg. 18).“ Потом, Ђурић цитира речи из Ешилове трагедије: „вештине све Прометеј даде људима“,<sup>29</sup> без напомене да је реч о *Окованом Промејеју*. Дате цитате Ђурић користи као аргументе у прилог својој тези да на људску историју не треба гледати песимистички, те да је дужност човека да животу приступи активно, са жељом да мења стварност око себе, а не да јој се пасивно препусти. Овакво гледиште сасвим је у складу са општим Ђурићевим залагањем за успостављање тзв. „философије живота“ са интегралистичким поимањем човека.<sup>30</sup>

На самом крају расправе „Софокле и Хорације“ Ђурић напомиње да је Прометејев „револуционарни лик... волео млади Маркс, који, у предговору својој докторској дисертацији, каже за њега ‘најплеменитији светац и мученик у философском календару’“,<sup>31</sup> што, између осталог, свакако треба приписати духу времена у којем је расправа настала, али је сасвим могуће и да је реч о Ђурићевом интимнијем, а не само друштвено условљеном, односу према датом мислиоцу.<sup>32</sup>

<sup>28</sup> М. Н. Ђурић, „Sofokle i Horacije“, *Književne novine* VII, n. s. 31 (1956), стр. 5.

<sup>29</sup> *Ibid*, стр. 6.

<sup>30</sup> О томе детаљније види у раду Ирине Деретић „Зашто је Милош Н. Ђурић и философ?“ у овом зборнику.

<sup>31</sup> М. Н. Ђурић, „Sofokle i Horacije“, *Književne novine* VII, n. s. 31 (1956), стр. 6.

<sup>32</sup> Поводом Ђурићевог односа према Марксу развила се кратка, али плодна дискусија после мог саопштења, па се на томе захваљујем колегама Миодрагу Ломи, Ирине Деретић и Борису Милосављевићу. Пре свега, треба казати да је Ђурић посветио пажњу Марковим идејама још у својој докторској дисертацији „Проблеми философије културе“, одбрањеној на Свеучилишту Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Загребу 1929. године, и објављеној у виду самосталне публикације у издању Књижарнице Рајковића и Ђуковића исте године у Београду. Ђурићева докторска дисертација била ми је доступна у следећем издању: Др Милош Н. Ђурић, *Изабрана дела Милоша Н. Ђурића*, Том II, *Културна историја и рани философски сјисци*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997. Ради илустрације, наводим одатле неколико реченица: „Без стваралаштва Ничеова, и без његове личне привлачности, али обдарен јаким разумом и великом снагом, други анархиста, Карло Маркс, у не мањој мери представља крај ренесансе и кризу хуманизма. Слично Ничеу, и он пориче хришћанско учење о људској души и њеном неусловљеном важењу, одбацује потврђивање човека, самосталну вредност индивидуалитета и личности“ (стр. 400). Потом, треба рећи да је прво потпоглавље *Увода* у Ђурићевом уџбенику из историје хеленске књижевности насловљено *Хеленска књижевност и робовласничко друштво*, стр. 7–12, те да ни у њему није изостало помињање Маркса: „У

### 3. МИТ О ЗЛАТНОМ ДОБУ У ТРИМА ЂУРИЋЕВИМ РАСПРАВАМА

Проучавањем Ђурићевог опуса дошла сам до закључка да је мит о *златном добу* заокупљао његову пажњу много пре настанка расправе „Софокле и Хорације“. Наиме, утврдила сам да се два ранија Ђурићева рада баве истим митом – „Греховни пад и култура“ из 1929. године,<sup>33</sup> који се њиме бави у целини, и „Хесиод и грчка философија“ из 1935. године,<sup>34</sup> у којем му је посвећена знатна пажња.

Упоредјујући бављење истом темом у датим расправама, закључила сам да је тзв. „десценденциони“ низ, који смо учили у расправи „Софокле и Хорације“, Ђурић већ навео у раду „Греховни пад и култура“, објављеном 1929. године. Штавише, у нашој расправи Ђурић такорећи од речи до речи понавља реченице формулисане готово три деценије раније.

Тако у расправи „Софокле и Хорације“ читамо: „Хорације, дакле, с трагичном чежњом обраћа свој поглед у прошлост, као и Хесиод, који у *Пословима и данима* црта човеково опадање од прапотпуности ка све већој непотпуности скалом економско-металних вредности: најпре је живео златни род људски, после њега сребрни, после овог тучани, па херојски, и, напослетку, пети, железни, коме припада и сам песник.“<sup>35</sup> У Ђурићевом раду „Греховни пад и култура“ стоји: „Легенда о златном времену... изражава то опадање од прапотпуности ка све већој непотпуности скалом економско-металних вредности. У *Делима и данима*, Хесиод с трагичном чежњом обраћа свој поглед у прошлост и црта постепено опадање. Најпре је живео *златни* род људски, после њега други, *сребрни*, па трећи *тучани*, па четврти *јуначки*, и најзад, пети *железни*, коме припада и сам песник.“<sup>36</sup> Уочавамо да се Ђурић, говорећи о Хесиодовом делу, поново послужио аутоцитатом, с обзиром да је различито назван једино четврти род људски (*херојски*, односно *јуначки*).

После осврта на Хесиодово дело, Ђурић у старијем раду наставља „десценденциони“ низ, ређајући Овидија, Вергилија и Арата, сасвим једнако ономе што смо већ видели у нашој расправи. Треба казати да главна разлика лежи

---

анализи Аристотелова мишљења о облицима вредности Маркс указује како је класни моменат утицао на развитак Аристотелове научне мисли и како га је омео“ (наведено према истом издању, стр. 11). Напослетку, Ђурић се готово током целе своје каријере, у више наврата и на различите начине, освртао на Марксове идеје, те ми се чини како би могло бити плодносно ако би се начинио покушај свеобухватнијег сагледавања Ђурићевог односа према Марксу.

<sup>33</sup> *Narodna odbrana* 36 (1929), IV, стр. 595–598.

<sup>34</sup> *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, књ. XV, св. 8–10 (1935).

<sup>35</sup> М. Н. Ђурић, „Софокле и Хорације“, *Књижевне новине* VII, n. s. 31 (1956), стр. 5.

<sup>36</sup> Ђурићева расправа „Греховни пад и култура“ била ми је доступна у следећем издању: Др Милош Н. Ђурић, *Изабрана дела Милоша Н. Ђурића*, Том II, *Културна историја и рани философски сисци*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, стр. 224–230, а цитирана реченица налази се на стр. 226, где су одређене речи обележене курзивом, што је овде верно пренето.

у томе што је дати пасус у старијој расправи дужи, будући да садржи и један цитат из Хесиодовог дела, којег у нашој расправи нема. Такође, осим разлике у навођењу Хесиодовог дела – у нашој расправи су *Послови и дани*, док су у старијој верзији *Дела и дани*, Ђурић другачије наводи и Овидијево дело – у нашој расправи су *Преображаји*, док су у старијој *Метаморфозе*, а само се на Вергилијево *Рајсарске њесме* реферише истоветно. На крају, занимљиво је да у ранијем раду, односно у старијој верзији „десценденционог“ низа, која је дужа, није наведен назив Аратовог дела, док је у нашој расправи експлицитно да је реч о *Појавама*.

Напоследку, треба казати да Ђурић много шире пише о Хесиодовом тумачењу развоја људског друштва у својој расправи „Хесиод и грчка философија“, где каже: „Хесиод је први грчки, а тиме и европски, мислилац који поставља каузално-генетичке низове“,<sup>37</sup> те тако Хесиода поставља на чело не само „десценденционог“ низа већ и „историософског“ мишљења уопште.

#### 4. МИТ О ПРОМЕТЕЈУ КАО ИЗВОРИШТЕ ЂУРИЋЕВОГ СТВАРАЛАШТВА

Видели смо да је други део расправе „Софокле и Хорације“ посвећен значењу и значају мита о Прометеју. Чини се да је мит о Прометеју, поред мита о *злајном добу*, с којим је и значењски и тематски повезан, један од најважних лајт-мотива, а, вероватно није претерано рећи, и изворишта Ђурићевог стваралаштва. Наше начелно виђење Милоша Н. Ђурића као прометејске фигуре у српској и југословенској култури показује се утемељеним ако узмемо у обзир две ствари: прво, чињеницу да је сам Ђурић изјављивао како је песма *Прометјеј* Лазе Костића пресудно утицала на његову одлуку да цео свој век посвети проучавању античке, пре свега, хеленске књижевности и културе, и, друго, прожетост целокупног Ђурићевог дела Прометејевим ликом. Као потврду за дато гледиште овде можемо навести изванредну надахнутост с којом је Ђурић сачинио расправу „Мит и смисао мита о Прометеју“, објављену у ускршњем броју часописа *Прејеча* 1928. године,<sup>38</sup> као и редове посвећене Прометеју у већ поменутој Ђурићевој расправи „Хесиод и грчка философија“ из 1935. године.<sup>39</sup>

<sup>37</sup> Ђурићева расправа „Хесиод и грчка философија“ била ми је доступна у следећем издању: Др Милош Н. Ђурић, *Изабрана дела Милоша Н. Ђурића*, Том III, *Философски сјиси*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, стр. 1–34, а цитирана реченица налази се на стр. 3.

<sup>38</sup> *Прејеча* 1 (1928), стр. 26–30. Дата расправа била ми је доступна у следећем издању: Др Милош Н. Ђурић, *Изабрана дела Милоша Н. Ђурића*, Том II, *Културна историја и рани философски сјиси*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, стр. 173–176.

<sup>39</sup> Ђурићева расправа „Хесиод и грчка философија“ била ми је доступна у следећем издању: Др Милош Н. Ђурић, *Изабрана дела Милоша Н. Ђурића*, Том III, *Философски сјиси*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, стр. 1–34, а о миту о Прометеју говори се на стр. 13–15.

У расправи „Мит и смисао мита о Прометеју“ Ђурић језгровито дефинише смисао мита о Прометеју: „Мит о Прометеју то је мит о постојању културе“.<sup>40</sup> Уочавамо да постоји органска веза између мита о Прометеју и Ђурићевог интересовања за проблеме културе, укључујући и његову докторску дисертацију под насловом „Проблеми философије културе“ из 1929. године. Потом, мало ниже Ђурић пружа ширу слику о овоме миту: „У богу који се одметнуо од свога порекла и зато мора да откајава, није нико други представљен него човек. Кад је прекинуо везу са боговима, човек је нужно пао у материју и везао се за чулно сазнање. У апостази, човек открива своју мисао, одбацује поклоне богова и снагама свога ума ствара нов поредак и оправдава своје постојање“.<sup>41</sup>

Треба казати да у овоме раду Ђурић цитира исти онај Есхилов стих, који ће се наћи и у његовој расправи „Софокле и Хорације“, готово три деценије касније: „Вештине све Прометеј даде људима“,<sup>42</sup> о чему је већ било речи.

Сматрам да би ваљало подробније истражити значај тзв. „прометејског“ елемента у Ђурићевом опусу, али то се мора оставити за неку другу прилику. Такође, мислим да би вредна истраживања била и Ђурићева рецепција српског песништва и његових прометејских призвука, што свакако превазилази оквире овога рада. Ако би се доследно ишло Ђурићевим „прометејским“ траговима, верујем да би се могла добити заокруженија слика не само о специфичностима Ђурићевог научног метода, него и о његовом доприносу оним пољима историје књижевности и историје културе која нису припадала најужем кругу његових интересовања.

Напоследку, Милоша Н. Ђурића сврставамо у ред ретких научника који су стално осећали потребу и обавезу да се повежу и са тзв. неакадемским светом,<sup>43</sup> и да широј јавности приближе научна достигнућа, несебично делећи „прометејску ватру“, па га зато сматрамо својеврсним Прометејем српске хуманистике.

## 5. ЗАКЉУЧАК

Видели смо да се Милош Н. Ђурић не задовољава само тиме да констатује како Софокле заступа, како он каже, тзв. „асценденциону“, а Хорације тзв. „десценденциону теорију“, већ и сам заузима став и стаје на страну оног

<sup>40</sup> Наведено према истом издању, стр. 174.

<sup>41</sup> Ibid, стр. 175.

<sup>42</sup> Ibid.

<sup>43</sup> Ради илустрације, наводим да се у оквиру личног фонда Милоша Н. Ђурића, који се чува у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“, налазе бројне разгледнице и писма, која су Ђурићу упућивали пријатељи, колеге, културни посленици како из земље, тако и из иностранства. Види „Иди за својом искром и нећеш појрешиши“: *Лични фонд Милоша Н. Ђурића у Универзитетској библиотеци*, Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2008, стр. 27–41.

првог, који с позитивним осећањима гледа у неизвесну будућност. Тако се и на малом узорку, као што је расправа „Софокле и Хорације“, потврђује теза с почетка да готово да не постоји Ђурићев ауторски текст који не одише јасно дефинисаним гледиштем и решеношћу да се оно аргументовано брани. Такође, ова расправа илустративно показује главно Ђурићево научно и животно усмерење – етичко-дидактичко. Додуше, треба признати да су његова педагошка стремљења каткад ишла науштрб научне свежине и оригиналности, па се тако догађало да се исте мисли и реченице понављају, те да његове расправе врве од аутоцитата, као што је показано у овом раду.

Напоследку, хтела бих да истакнем још једну важну одлику и расправе о којој је овде било речи и других Ђурићевих дела. Насупрот првом утиску да је пред нама ванредно велика и вредна заоставштина типичног ствараоца на размеђи двају, сада већ минулих, векова, чини ми се како би детаљнија анализа могла да покаже како се ради о интелектуалцу који је својим радовима, макар у једном погледу, антиципирао најновије тенденције у хуманистичким наукама. Реч је о стремљењима да историја идеја, која одвајкада представља чвориште и извориште целе хуманистике, коначно постане засебна хуманистичка дисциплина, или макар засебна мултидисциплинарна научна област.<sup>44</sup> Милош Н. Ђурић је, поред многих других, међу којима пре свега треба истаћи Аницу Савић Ребац,<sup>45</sup> својим свеобухватним приступом историји античке књижевности и филозофије пружио несумњиво значајан допринос развоју дате области у нашој средини, и тиме утро пут будућим истраживањима.

На Ђурићево време каткад гледамо као на „златно доба“ српске класичне филологије, најпре захваљујући његовом преводилачком и научном прегалаштву. Шта би на то казао чика Миша, како су га студенти од милоште звали? Не верујем да би се сложио са нама. Судећи према ставу који је заузимао у многим приликама, па и у расправи „Софокле и Хорације“, мислим да би нас охрабрио да, ако већ у своме времену не видимо било какав златни одсјај, онда макар сачувамо наду да ће га заслужити неке будуће генерације.<sup>46</sup>

<sup>44</sup> О томе детаљније види, на пример, у Т. В. Eriksen, *Šta je istorija ideja?* (prev. J. Loma), Београд: Карпос, 2013.

<sup>45</sup> О томе види, на пример, у А. Савић Ребац, *Дух хеленског: Прејиллајонска еројологија, Стилудије и оиледи, Античка есејистика и наука о књижевности* (прир. М. Ломпар, И. Деретић), Београд: Службени гласник, 2015, посебно уводно поглавље М. Ломпара под насловом „Аница Савић Ребац као историчар идеја“, стр. 5–63.

<sup>46</sup> При писању овог рада, а посебно при изради резимеа на енглеском језику, драгоцену помоћ пружио ми је Даниел Марковић, те му се на томе свесрдно захваљујем.

*Dragana Dimitrijević*

IN SEARCH OF THE GOLDEN AGE:  
ON THE ARTICLE "SOPHOCLES AND HORACE"  
BY MILOŠ N. ĐURIĆ

S u m m a r y

The article 'Sophocles and Horace', published in 1956, despite its modest scope, could be considered as a representative example of the research methods of Miloš N. Đurić. Using examples from ancient philosophy and literature, he tries to confront the optimistic and the pessimistic view of history and the future of humanity, and gives his preference to the former. Furthermore, in this article, Đurić explores the relationship between the myth of the Golden Age and the myth of Prometheus in order to make a complex mosaic of ethical and aesthetic statements. The main aim of this paper is to explore various intertextual relations between the article 'Sophocles and Horace' and other works by the same author, setting the article against the background of his life-long ethical preoccupations.

*Keywords:* Miloš N. Đurić, Sophocles, The Myth of the Golden Age, Horace, the Myth of Prometheus, intertextuality, self-citations